

ЄФІМОВ М.М., ад'юнкт
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985.7/343.3

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ХУЛІГАНСТВА ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ

Досліджено способи вчинення хуліганства. Розглянуто різноманітні способи вчинення хуліганства, а також розроблено їх класифікацію для більш швидкого розслідування злочину.

Ключові слова: хуліганство, криміналістична характеристика, спосіб вчинення злочину.

Исследованы способы совершения хулиганства. Рассмотрены разнообразные способы совершения хулиганства, а также разработана их классификация для более быстрого и эффективного расследования преступления.

Ключевые слова: хулиганство, криминалистическая характеристика, способ совершения преступления.

The scientific article is devoted illumination the procedures of the commission of the hooliganism. The different procedures of the commission of the hooliganism are examined, and their classification for more quickly and effective investigation is founded too.

Keywords: hooliganism, criminalistic characteristic, the procedures of the commission of a crime.

Одним із основних напрямів дослідження в загальній теорії криміналістики є механізм учинення злочину, складовим елементом якого по праву вважається спосіб учинення злочину. Даний елемент механізму вчинення злочину також має велике значення в структурі криміналістичної характеристики окремих видів злочинів, у тому числі хуліганства. Адже дослідивши спосіб учинення злочину, можна визначити деякі характеристики особи злочинця, особи потерпілого, встановити важливі обставини вчинення злочину тощо.

Дослідженню способів учинення злочинів приділяли свою увагу такі вчені-криміналісти: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Ш. Жорданія, Г.Г. Зуйков, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, Є.І. Макаренко, М.В. Салтевський та ін. Цьому питанню присвятили свої праці Л.Ш. Берекашвілі, М.С. Бушкевич, Ю.А. Віленський, В.П. Власов, Л.Д. Гаухман, В.І. Захаревський, А.О. Крикунов, В.К. Лисиченко, М.І. Порубов та інші. Однак, не принижуючи цінності вказаних праць, слід зазначити, що вони не містять деяких сучасних способів підготування й учинення хуліганства. Інакше кажучи, наше дослідження показало деякі відмінності динаміки способів учинення хуліганства від тих, що були вказані в дослідженнях зазначених авторів. Це, на нашу думку, зумовлено тими соціальними, політичними та економічними змінами в суспільстві, що відбулися за останні десятиліття.

Метою даної статті є дослідження способів учинення хуліганства та їх класифікація.

Для вирішення зазначеної мети автором поставлені такі завдання:

1) дослідивши підходи до визначення способів вчинення хуліганства на основі думок науковців та емпіричних матеріалів, виділити способи вчинення хуліганства, що є типовими для сучасного періоду;

2) класифікувати способи вчинення хуліганства та вказати їх взаємозв'язок з іншими елементами криміналістичної характеристики.

Аналізуючи спосіб учинення злочину як один із елементів криміналістичної характеристики, насамперед варто вказати, що в літературі саме цей структурний елемент вважається основним у криміналістичній характеристиці злочинів [1, с. 92]. З цього приводу ми повністю поділяємо думку М.В. Салтевського, який зазначав, що «...спосіб вчинення злочину – явище об'єктивної дійсності, його правове і наукове поняття є предметом досліджень ряду правових наук. У науці кримінального права склалося уявлення про спосіб вчинення злочину як про неодмінну частину кожного злочину. Тому в кримінальному праві спосіб – це характеристика передбаченого законом для даного злочину дії (бездіяльності), певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів» [11, с. 424].

Розглядаючи поняття способу вчинення злочину як криміналістичної категорії, неодмін-

но треба послатись на Г.Г. Зуйкова, який першим у своїй докторській дисертації слушно зазначив, що «спосіб учинення злочину є системою дій із підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізичними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибором використання відповідних знарядь чи засобів та умов місця і часу» [6, с. 12].

Щодо важливості способу вчинення злочину в криміналістичній характеристиці злочину ще родоначальник криміналістики Г. Грос писав: «...найважливіша ознака для виявлення і викриття злочинців – це ті дрібні технічні прийоми, які вони засвоюють і потім з неминучою точністю та постійністю застосовують у справі» [4, с. 46]. Та й взагалі вивчення способів учинення злочинів, як справедливо відзначає у своїй роботі О.Б. Сахарова, викликане проблемою дослідження впливу особливостей характеристик осіб злочинців на способи протиправних дій [13, с. 38]. Тобто криміналістичне значення способів учинення злочинів і використання даних щодо них на досудовому слідстві ґрунтуються на властивості їх повторюваності в злочинній діяльності тих самих і різних осіб. Саме виходячи з цього можна створювати певну модель кореляційних зв'язків, що будуть допомагати в розслідуванні злочинів.

В основі криміналістичного використання даних про способи вчинення злочинів, як вказував М.В. Салтевський, «...лежить емпіричне положення про те, що діяльність суб'єкта несе на собі відбиток його індивідуального і соціального досвіду, індивідуальних здібностей, навичок і психофізичних властивостей. За наявними джерелами, ця закономірність була помічена ще в середині ХІХ ст. і використовувалася з метою розкриття та розслідування злочинів. Для цих цілей видавалися збірники з описом прийомів обману і шахрайства, властивих представникам різних дрібних соціальних груп тодішнього суспільства. Згодом збірники описів способів використовувалися для розшуку злочинців та їх викриття» [11, с. 424].

Перш за все слід наголосити на тому, що спосіб учинення злочину слід розглядати у зв'язку та широкому значеннях. Якщо в першому випадку, як доречно зазначив Г.Г. Зуйков, спосіб учинення злочину є лише певним діянням особи, то в другому він також включає в себе підготовку, вчинення та приховування злочинних дій [6, с. 15].

Ми погоджуємося з думкою Є.І. Макаренка, який зазначає, що спосіб вчинення злочину детермінується низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників. Серед них поряд з випадковими мають місце стійко діючі протягом тривалого періоду. А взагалі спосіб може характеризуватися наявністю системи взаємопов'язаних дій по підготовці, безпосередньому вчиненню та приховуванню слідів діяння [10, с. 25-26]. І, звичайно, також незайвим буде згадати, що, як висловився М.В. Салтевський, «...для криміналістів найбільше значення мають повноструктурні способи. Тому встановлення структурних способів, що мали місце в розслідуваному злочині, дозволяє слідчому найбільш повно виявляти наявні сліди злочину, прогнозувати взаємозв'язок між ними, що нерідко веде до розкриття злочину» [11, с. 425]. Отже, виходячи з вищезазначеного і будемо розглядати способи підготування, вчинення та приховування хуліганства.

Розглядаючи підготовку до вчинення хуліганських дій, зазначимо, що вивченням кримінальних справ за ст. 296 КК України в архівах судів Дніпропетровської області нами встановлено, що у 24 % від їх загальної кількості злочинцями здійснювалася підготовка до вчинення хуліганства. Зокрема, підготовчі дії полягали у плануванні злочину, що здійснювалося 24 % злочинців; виборі об'єкта посягання – 20 %; відшукуванні пристосування і підготовці знарядь злочину – 15 %; підборі співучасників – 12 %; розподілі ролей між співучасниками – 10 %.

Як приклад приготування до вчинення хуліганства можна навести такий випадок. Так, 14.07.2007 р. близько 23.00 год. гр-н Б., реалізуючи заздалегідь розроблений план вчинення хуліганських дій, в приміщенні працюючого кафетерію навмисно ударив один раз кулаком правої руки та один раз кулаком лівої руки по потилиці г-на А., який стояв біля стійки бара спиною до входу. В результаті цього А. понад стійкою зсунувся на підлогу, а Б., проявляючи винятковий цинізм, не зупиняючись, почав навмисно завдавати удари ногами по різних частинах тіла А., а саме: по голові навмисно вдарив не менше трьох разів та в районі грудної клітки навмисно вдарив також не менше трьох разів [9].

Досліджуючи спосіб учинення злочину як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, необхідно зазначити, що різні вчені виділяли певні класифікації даного елементу. Наприклад, в основі хуліганської діяльності М.В. Салтевський виділяв такі елементи, як жест, слово та

фізичну силу і відповідно до них класифікував всі способи хуліганських дій [12, с. 16]. Ця класифікація дійсно може мати місце, якщо розслідувати хуліганство без кваліфікуючих обставин.

Розглядаючи її детальніше, можемо з'ясувати, що жест (жестикуляція, міміка) є основою способів вчинення хуліганських дій: цинічні тілорухи, публічне оголення різних частин тіла, роздягання догола, пантомімічне зображення нецензурних сцен та інше. Слово, в свою чергу, є найбільш поширеним елементом таких способів вчинення хуліганства, як нецензурна лайка, погрози, створення шуму, який призводить до зриву громадських заходів, порушення нормального режиму роботи підприємства, спокою громадян у квартирах та громадських місцях. Що ж до фізичного насильства, то воно лежить в основі багатьох способів вчинення хуліганства, серед яких можна виділити нанесення побоїв, опір представникам влади, знущання, нацькування собак, насильне зв'язування людини, занурення її у воду, пошкодження майна, наруга над пам'ятниками та інше [12, с. 16].

Але розглядаючи кримінальні справи, що розслідуються працівниками органів внутрішніх справ, стає зрозумілим, що окремо жоден з вищезазначених способів вчинення хуліганства не застосовується. Як приклад розглянемо таку ситуацію.

Так, 12.01.2005 року г-н С., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в громадському місці в присутності сторонніх осіб і безпричинно, з хуліганських намірів почав образливо словесно чіплятись до г-ки З., класти їй на плечі свої руки, ображаючи її грубою нецензурною лайкою. А коли З. попрохала С. припинити хуліганські дії, дати їй спокій і відштовхнула того, С., показуючи свою зневагу до існуючих правил і норм поведінки в суспільстві та ігноруючи право та законні інтереси громадян на особисту недоторканність, безпричинно, з хуліганських намірів, нецензурно лаючись, умисно наніс кулаком не менш п'яти ударів по обличчю З., навмисно спричинивши їй тілесні ушкодження, від чого та кілька разів падала на землю. В цей час З. прохала С. припинити її бити, але той не реагуючи і нецензурно лаючись, продовжував наносити їй удари [8].

Далеко не повний перелік хуліганських дій без їх класифікації наводить Л.Ш. Берекашвілі, який зазначає, що суть хуліганських дій полягає в образливому чіплянні до громадян, буйстві, написанні нецензурних слів на парканах та стінах будівель, появи в оголеному вигляді в громадських місцях, побитті громадян та нанесенні їм поранень [2, с. 3-6].

Своєрідно способи хуліганства, що вчинюються групою осіб, класифікував у своїй роботі М.С. Бушкевич. Проводячи дослідження, він з'ясував, що більшість хуліганських дій (93,11 %) що вчинюються групою осіб, спрямовані на їх безпосереднє сприйняття потерпілими і свідками. А інша група направлена на опосередковане сприйняття громадянами (14 %), тобто результати діяння розуміються членами суспільства через певний проміжок часу після їх вчинення [3, с. 124].

П.Д. Біленчук та В.К. Лисиченко класифікували спосіб учинення хуліганства за об'єктом посягання на дії: а) спрямовані проти громадського порядку; б) спрямовані як проти громадського порядку, так і інших суспільних відносин.

Першу групу складають дії:

- а) які грубо порушують спокій громадян, нормальний режим праці підприємств та установ (нецензурна лайка, погрози, шум, зривання масових заходів);
- б) які публічно порушують норми моральності (оголення частин тіла, цинічні рухи);
- в) опоганення громадських місць (цинічні, нецензурні написи);
- г) які викликають афектні стани та неправдиву тривогу громадян (неправдивий виклик швидкої допомоги, неправдиве повідомлення про смерть близьких і т. ін.);
- д) які грубо порушують загальноприйняті норми гуманного поводження з тваринами (знущання, спричинення каліцтва);
- е) які викликають перешкоди радіозв'язку та порушення правил радіопередач (вихід в ефір без дозволу тощо).

До другої групи можуть бути віднесені дії, пов'язані головним чином із посяганням на честь, гідність та недоторканність особи: публічні образи; нанесення побоїв; нацькування собак; обмеження свободи (зв'язування); пошкодження особистого або державного майна (ламання телефонів-автоматів, руйнування засобів вуличного освітлення тощо) [7, с. 428-430].

Досліджуючи класифікації способів вчинення хуліганства, що наводяться різними авторами, ми дійшли висновку, що деякі з них не відповідали криміналістичному розумінню способу вчинен-

ня злочину. Так, ми не можемо погодитись з М.С. Бушкевичем, який класифікував способи вчинення хуліганства, пов'язані з застосуванням насильства або використанням зброї, в залежності від виду зброї чи інших предметів: з використанням вогнепальної зброї, з використанням холодної зброї, з використанням спеціально пристосованих предметів для нанесення тілесних ушкоджень, з використанням випадково підібраних предметів, шляхом нацькування собак [3, с. 124]. Адже характеристика способу вчинення хуліганства за видом застосовуваного знаряддя розглядає даний елемент з позиції опису ознак події в кримінально-правовому його значенні [11, с. 424]. А в криміналістичному розумінні кожен спосіб вчинення злочину ґрунтується на використанні обставин часу і місця, на подоланні несприятливих умов зовнішнього середовища.

Проведеним нами вивченням кримінальних справ встановлено, що найбільш розповсюдженими способами вчинення хуліганства є цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв (65 %), серед інших способів можна виділити публічне оголення різних частин тіла (6 %), створення шуму, який призводить до зриву громадських заходів (14%), порушення нормального режиму роботи підприємства (4 %), спокою громадян у житлі та громадських місцях (26 %), опір представникам влади (17 %), пошкодження майна (24 %), наруга над пам'ятниками (3 %).

Звичайно, не можна оминати увагою і спосіб приховування злочину. Найбільш типовими прийомами приховування хуліганства, як зазначає в своїй дисертаційній роботі В.І. Захаревський, є зникнення з місця злочину, в тому числі з використанням автотранспорту; використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь; знищення знарядь злочину; знищення одягу, взуття; неправдиві свідчення, в тому числі алібі; відмова від давання показань [5, с. 14].

Взагалі, спосіб приховування злочину, як наголошував М.В. Салтевський, «...має місце у тих випадках, коли: а) дії щодо приховування умисного злочину здійснюються після повної реалізації злочинного задуму і не є заздалегідь передбаченим продовженням дій з приховування, виконаних у період вчинення злочину; б) дії щодо приховування умисно вчинених імпульсивних чи вербальних злочинів (образа, наклеп), приховування яких у період вчинення неможливе і здійснюються пізніше; в) при приховуванні злочинів, учинених з необережності» [11, с. 426].

Вивченням кримінальних справ за ст. 296 КК України в архівах судів Дніпропетровської області нами встановлено, що зникнення з місця злочину мало місце у 92 % вчинених хуліганств, у тому числі з використанням автотранспорту (12 %); використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь (23 %); знищення знарядь злочину (76 %); знищення одягу, взуття (55 %); неправдиві свідчення, в тому числі алібі (64 %); відмова від давання показань (38 %).

З наведених нами даних можна сформулювати відповідні способи вчинення хуліганства, котрі складаються з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування цього суспільно небезпечного діяння. Та не можна стверджувати, що спосіб є жорстко визначеною конструкцією, яка від злочину до злочину повторюється як шаблон.

Підбиваючи підсумки, потрібно зазначити, що підготовка до вчинення хуліганства полягає у розробці плану злочину; виборі об'єкта посягання; відшукуванню пристосування і підготовці знарядь злочину; розподілі ролей між співучасниками; підборі співучасників.

Серед способів вчинення злочинів розглядуваної категорії найбільш часто мали місце цинічні тілорухи в поєднанні з нецензурною лайкою та нанесенням побоїв, серед інших способів можна виділити публічне оголення різних частин тіла, створення шуму, який призводить до зриву громадських заходів, порушення нормального режиму роботи підприємства, спокою громадян у квартирах та громадських місцях, опір представникам влади, пошкодження майна, наруга над пам'ятниками.

Серед дій, спрямованих на приховування злочину, зникнення з місця злочину мало місце у 92 % вчинених хуліганств, у тому числі з використанням автотранспорту; використання одягу одного фасону, кольору, а також однотипних знарядь, знищення знарядь злочину; знищення одягу, взуття; неправдиві свідчення, в тому числі алібі; відмова від давання показань.

У результаті проведеного дослідження доходимо висновку, що злочин, кваліфікований за ст. 296 КК України, має повноструктурний склад способу вчинення, адже в більшості випадків мають місце моменти підготовки та приховування діяння.

Список використаної літератури:

1. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. – М., 1979. – Т. 3.
2. Берекашвили Л.Ш. Расследование хулиганства: Учеб. пособ. / Под ред. В.Е. Жарского. – М., 1968.
3. Бушкевич Н.С. Классификация способов совершения хулиганства группой лиц // Вестник Академии МВД республики Беларусь. – 2008. – № 1. – С. 121-125.
4. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. – СПб., 1908.
5. Захаревский В.И. Характеристика и методы разрешения следственных ситуаций по делам о хулиганстве: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1990.
6. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1970.
7. Криміналістика: Підруч. / За ред. П.Д. Біленчука. – 2-е вид., випр. і доп. – К., 2001.
8. Кримінальна справа № 19051109, порушена 22.03.2005 р. прокурором Царичанського району.
9. Кримінальна справа № 19071124, порушена 25.07.2007 р. СВ Царичанського РВ УМВС України у Дніпропетровській області.
10. Макаренко Е.И. Особенности расследования квартирных краж, совершаемых группой лиц: Дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1983.
11. Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підруч. – К., 2005.
12. Салтєвський М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях // Криминалистика и судебная экспертиза. – Вып. 25. – 1982. – С. 13-21.
13. Сахарова О.Б. Элементы криминалистической характеристики злочинів // Вісник НАВСУ. – 2003. – № 5. – С. 37-42.

Надійшла до редакції 20.04.2011

ІЩЕНКО В.А., ад'юнкт
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.982.4

КЛАСИФІКАЦІЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

У статті впорядковано відомості щодо розподілу криміналістичних досліджень документів на почеркознавчі, техніко-криміналістичні та авторознавчі. Виявлено позитивні та негативні особливості такого розподілу.

Ключові слова: криміналістичне дослідження документів, класифікація, експертиза.

В статье упорядочены сведения о распределении криминалистических исследований документов на почерковедческие, технико-криминалистические и автороведческие. Выявлены положительные и отрицательные особенности такого распределения.

Ключевые слова: криминалистическое исследование документов, классификация, экспертиза.

In the article well-organized taking on distribution of criminalistics researches of documents on handwriting, technical-criminalistics and author's. The positive and negative features of such distribution are educed.

Keywords: criminalistics research of documents, classification, examination.

З початку формування криміналістичних знань однією з основних видів експертиз було дослідження документів. Авторами досліджень не встановлювалися конкретні межі між технічними дослідженнями та дослідженнями почерку, нерідко дослідження почерку називали авторознавчими, а технічні дослідження рукописів вважали почеркознавчими дослідженнями.

Спільною рисою сучасних почеркознавчих, авторознавчих та техніко-криміналістичних експертиз документів є предмет дослідження – документ. Основним завданням дослідження документів є підтвердження оригінальності документа, або фактів його підробки, а також встановлення особи, що її здійснила. Виділення техніко-криміналістичної експертизи документів у окремий напрям досліджень започатковано у дисертаціях, присвячених виявленню та дослідженню різних способів підробки документів. Так, перші роботи були присвячені формуванню термінології майбутнього напрямку та впорядкуванню системи технічних засобів досліджень. Однією з перших, за нашими даними, робіт, присвячених дослідженню документів, була дисе-

